

„Мисъл“, „Три палми“, „Поет“, „Родина“ и мн. др. Обнародват се също повестите „Бела“ и „Таман“, а през 1840 г. Лермонтов пуска първото „Събрани съчинения“. Всичко това окончателно утвърждава името му като велик национален и световен поет.

В зрелия период Лермонтов не просто усвоява и развива традициите на Пушкин, но извежда руската поезия на ново, по-високо стъпало. Например в неговата лирика по-силно в сравнение с Пушкиновата зазвучава мотивът на отрицанието, мотивът на борба със съвременна николаевска Русия. Като взема предвид тая страна на неговия талант, още в 1843 г. Белински пише: „Равен ли по силата на таланта или още по-високо от Пушкин беше Лермонтов — не в това е въпросът: несъмнено е едно, че дори да не стоеше по-високо от Пушкин, Лермонтов беше призван да изрази себе си и да удовлетвори със своята поезия несравнимо по-високото по своите изисквания и характер време, отколкото онова, израз на което беше Пушкин.“

Затова и въздействието на Лермонтовата поезия върху духовния растеж на антикрепостнически настроената дворянска интелигенция беше твърде осезаемо, като щафета то премина и върху следващите поколения. Поетът революционен демократ Н. А. Некрасов видя в автора на „Бородино“, „Родина“ и „Предсказание“ своя пряк учител и като възприе неговия интерес към човека от народа, както и лютата омраза към монархизма и деспотизма, превърна тия мотиви, образи и идеи-мисли в главно направление на цялата си творческа дейност. Дори босяците на Горки (Коновалов) възприемат „Демон“ на Лермонтов като призив за непокорство и протест срещу смазващата ги буржоазна действителност. В този именно смисъл примерът на Лермонтов ще сияе увлечащ и нестареещ пред поколенията.

ЛЕРМОНТОВ В ПРЕВОДИТЕ НА ВАЗОВ

Милка Бочева

Произведенията на Лермонтов са известни в България още преди Освобождението на страната, но широка популярност те придобиват едва по-късно. Поколенията от 80-те и 90-те години са се запознавали с тях в гимназията. По спомени на съвременници, често след шумните спорове в литературните кръжоци са пели хорово „Выхожу один я на дорогу“, рецитирали са много стихотворения на големия поет наизуст — на руски език, както е било модно тогава.¹

Лермонтовото творчество е познато на българската интелигенция непосредствено в оригинал. За това допринасят, от една страна, българите — руски възпитаници, от друга — въвеждането на руски език като задължителен предмет в училищата на свободна България. „При посещаването на българските публични и частни библиотеки обикновено явление е в тях да се намерят руски книги и особено класически произведения на руската литература, в това число и произведенията на М. Ю. Лермонтов — пише в 1914 г. П. Заболотский. — Този факт трябва да се отчита когато говорим за запознаването на българите с Лермонтов, тъй като само опознаването на преводите на Лермонтови произведения и на руската научна литература върху Лермонтов на български език съвсем не може да ни даде правилна представа за степента на неговата известност сред българската образована публика, която не изпитва нужда от преводи от руски, понеже има възможност да го чете в оригинал.“²

¹ Д. Бабев, Лермонтов у нас. Мир, 1939, бр. 11765, стр. 8.

² П. А. Заболотский. Очерки русско-славянских и литературных отношений в XIX веке. М. Ю. Лермонтов у Болгар. Русский филологический вестник. Варшава, 1914, № 3—4, т. 72.

Но редом с това в българската литература още преди Освобождението е положено началото и на другия — по-демократичен достъп до неговите произведения — превода. Тук заслугата на Иван Вазов е много голяма. Той е вторият крупен преводач на Лермонтов у нас след П. Р. Славейков.

Първите Вазови преводи от Лермонтов са и едни от първите стъпки на поета като преводач. Тях той включва в широко известната за онова време „Българска христоматия или сборник от избрани образци по всички родове съчинения, с приложение на кратки жизнеописания на най-знаменитите писатели. Съставиха Иван Вазов и К. Величков, Пловдив, 1884.“ Това са стихотворенията „Умиращият гладиатор“, „Пророк“, „Кораб“ („Парус“), „Сам излязох на поле широко“ („Выхожу один я на дорогу“), „Бор“ („На севередиком“) и част от поемата „Демон“. Те излизат по-късно в състава на отделно издадената книжка на Вазов „Из големите поети“, Книгоиздателство „Знание“, София, 1911. Преводно е и стихотворението „Облаци“ („Тучи“), отпечатано през 1891 г. в сп. „Денница“, кн. 11—12, стр. 499.

Като източник на стихотворенията „Бор“ и „Умиращият гладиатор“ ние посочваме Лермонтови произведения, макар че и в Христоматията и в сборника „Из големите поети“ стоят имената на Хайне и Байрон. Основание за това ни дава преди всичко приведеното от Шишманов изказване на Вазов за източниците му при превод („Френските късове превеждах направо от оригинала, немските и английските — от руски“). От друга страна, имаме предвид характера на Лермонтовите творби — преводи от Хайне, Гьоте, Байрон и други западноевропейски поети — високопоетични, но свободни преводи. В същото време налице е изключителна текстуална, ритмична и тонална близост на българския текст именно с тях.

Макар цифровото съотношение да не е решаващ показател, не е безинтересен фактът, че в художествените преводи на Вазов от руските поети Лермонтовите стихотворения са от всичко 20 — 7. За какво говори това? „Както актьорът избира роля, съответно своето „амплуа“ — пише Н. Лилиев, — така и преводачът трябва да избира за превод нещо, което се съгласува с неговия темперамент, с характера на неговото дарование.“ На какви потребности в идейния и творчески мир на нашия голям национален поет отговориha Лермонтовите произведения? Кое най-вече в творчеството му го привлече?

„Выхожу один я на дорогу“ (1841 г.), „Пророк“ (1841), „На севере диком“... (1841), „Парус“ (1832 г.), „Тучи“ (1840 г.), „Умирающий гладиатор“ (1836 г.), „Демон“ — тази поредица от заглавия ни отвежда почти изцяло в т. нар. „период на зрелостта“, както съветското лермонтоведение нарича новия етап в творчеството на Лермонтов след 1836 г., след „Бородино“ — утвърждаващата се линия на демократизация, засилване на гражданския патос, разширяване мотивите на скръб и отчаяние с укрепване на волята и твърдостта, стремежа към разбуджане активността на читателя, на поколението.

В преводите си Вазов се ориентира преди всичко към ония произведения на руския поет, които носят в себе си ясните белези на епохата. В тях той вижда и примера на Лермонтов за разкриване облика на съвременника в съчетание с дълбок аналитичен подход към една близка по дух епоха, в която, макар и потъпкан, не угасва поривът към единствено достойния за човека живот, изпълнен с висша справедливост и вечна борба за утвърждаване на красотата, пример за това как отчаянието калява мъжеството у силните. В естетическия идеал на Лермонтов Вазов намира оня идеал за човешка личност и жизнена хармония, които напълно се сливат с неговата представа за прекрасното. Близостта на идейно-емоционалното съдържание в избраните от Вазов произведения до неговия вътрешен мир е главното условие за успеха му като преводач.

Един от първите негови преводи от Лермонтов е популярното у нас по това време стихотворение „Выхожу один я на дорогу“. Като произведение от последния период

в творчеството на Лермонтов, по характера на лирическия герой и по отношение на стила, формата и общата тоналност, то е едно от свидетелствата за оня „велик процес, който се извършва в лермонтовската лирика — нейното приближаване към света на обикновените хора, . . . обхванал даже такива стихотворения, в които темата за обикновения човек, като особена и специална тема, въсьсем не се е поставяла: „И скучно и грустно. . .“, „Выхожу один я на дорогу“ и т. н.¹ Тук лирическият герой — не изключителната, избрана личност, противостояща на света, а страдащата, човешки обикновена в преживяванията си — е особено близък до лирическия герой от редица негови произведения.

В своя превод българският поет се придържа към пределна смислова точност. Но в този си стремеж той не се ограничава строго в рамките на адекватния превод. Вазов търси образи, съответстващи на тези от Лермонтовото произведение и в същото време — близки до духовната атмосфера на нашия читател. А тя е очертана у него още от първия стих.

Прави впечатление, че Вазовите преводи са винаги свободно озаглавени. И тук чрез изнасянето на първия стих в заглавие преводачът подчертава мотива, чрез който се прокарва основното настроение в произведението. Обличайки стиха във форма, близка до тази на народната песен, той го доближава и до мотив от фолклора: „Сам излязох на поле широко.“ В тази връзка е и замяната на образа „дорога“ с характерния за нашите народни песни образ „поле широко“. Народният елемент в превода е подсилен и с подчертано фолклорния отенък на глагола в стиха „И звезда с звездата хорати“ (което дори внася известно разностилие в поетичния текст).

Въпреки че на Вазов допада романтичната настроеност на Лермонтов, прави впечатление, че на места романтичните багри са до известна степен приглушени и той търси за тях по-реалистични адекватни, стремейки се към разговорна непосредственост и чрез лексиката и чрез тона. В Лермонтовата лирична гама остава стихът „В небесата тайнствено и чудно“, вместо „тъжествено и чудно“. А „Спит земля в сиянье голубом“ звучи „Спи земля в тоя тихи час“. И тук съответствието в българския текст е с по-силен реалистичен отенък. Тенденцията за по-реалистичен колорит на превода се чувства и в последния куплет. Отхвърлена е романтичната нюансировка в образа „темный дуб“ и е заменена с по-конкретното, богато и точно определение „дъбът стар, зелен“, който „сладко листи шумолее“.

Трябва да отбележим, че тази творба на Лермонтов е особено близка на нашия поет и с характерното тук органическо взаимопроникване на човешкия мир и мира на природата — източник на жаждата за възвисяване на човешкия живот до вечната красота и хармония в заобикалящия го свят. Тя е подсилена от чувството за неудовлетвореност и определя неизбежното противоречие, вътрешната борба у лирическия герой: „Я ищу свободы и покоя! Я б хотел забыться и заснуть“. Но този мотив не съвсем по лермонтовски е отсенен в българския текст. Императивите, противопоставящи двете чувства у рефлективната, винаги раздвоена личност — Лермонтовия лирически герой — тук са приравнени и дори пунктоално съединени. Така прибавена, втората мисъл само допълва първата: „Мир и воля искам да познаю — всичко да забравя, да заспя“. Основната тема обаче — за трагичното несъответствие на мечтите и високите пориви с човешката дейност, човешкия размах в съвременния (и на Лермонтов и на Вазов) свят е запазена с всичките ѝ отенъци в българския текст.

Високопоетичен е и преводът „Бор“. Но за нас той е един от ярките примери за това, как руският текст е служил на поета за пресъздаване на световно известни творби от западноевропейски поети, за да станат те „факт от нашата литература“ и свидетелство за творческия процес у преводача. Измененията, които претърпява това твърде малко по размери произведение от първото му напечатване в Христоматията до Сбор-

¹ Д. Максимов. Поэзия Лермонтова. Сов. писатель. Л.—д 1959, стр. 96.

ника „Из големите поети“ (от 8 стиха, без изменение остават само 3), дават представа за голямата работа, която е съпътствувала обикновено всеки Вазов превод от Лермонтов (с изключение на „Сам излязох на поле широко“, който като че ли е излят отведнъж, под напора на настроение, чисто лермонтовско по характер и особено близко на нашия поет. В стихотворението има само две не особено значителни поправки, нанесени впоследствие).

От какъв характер са преди всичко измененията? В първата редакция нашият поет се намира изцяло под въздействието на руския текст, което проличава и в невъзможността му текстуално да се разграничи от него и да намери адекватни, които не само най-точно да предадат функцията на образа в оригинала, но и в художествено отношение да имат по-висока стойност. Например в Христоматията: „И клати дремливо ошмулени ветви“. В сборника „Из чуждите поети“: „И клати безшумно задремали веи“.

Или: I ред	„И борът сънува за южна пустиня“.
По-късно::	„И борът сънува далечна пустиня“.

Преводът в последната си редакция в не по-малка степен от първата точно предава идейното съдържание на Лермонтовото стихотворение, но известен примитивизъм, стилова разнородност и неравноценност на отделните моменти е преодоляна. (Особено показателни за стилова разнородност в първата редакция са началото и краят на произведението).

Началото:	„На дивия север стои бор тъжовен самичък на голия бряг“
-----------	--

Краят:	И гледа там палма, как тихо честито под златното слънце вирей“.
--------	--

Сравни с края във втората редакция:

И тамо печално на знойния пясък
прекрасна се палма люлей.

Както вече беше отбелязано, макар стихотворението у Вазов да е обозначено като превод от Хайне, в него е отразен свободният Лермонтов превод по мотив от немския поет, в който обаче иносказателният характер на текста и алегоричността на образите от немския оригинал са запазени. Достигайки поетичната атмосфера на Лермонтовата творба, Вазов с особена сила разкрива Хайневия мотив за мъката, родена от самотността у обречените на вечна раздяла двама влюбени. Трудността в превода на това стихотворение, както пише Пенчо Славейков,¹ е в простотата. Трудността му е в постигане символа, съдържащ се в него. Тук Вазов преминава от пълно неразбиране на главното в творбата (вж. втората редакция:

И борът сънува, че в южна пустиня,
де лятото вечно владей,
той станал е палма и тихо, честито
под златното слънце вирей.²)

към най-точното превъплъщение на символиката в произведението, достигано в преводите на Хайне в световната литература. За разлика от руския и други езици, където и двата образа като съществителни са от един и същ род, подборът у Вазов на образи с различна родова граматическа принадлежност, бор от мъжки род и палма от женски

¹ П. Славейков, Историята на една малка песен. Събрани съчинения. Български писател, С. 1959, т. V, стр. 69.

² Иван Вазов, Поля и гори. Пловдив. 1884 г., стр. 37.

род, помага преводът му с по-голяма сила да предаде копнежите и бляновете на самотния северен бор по южната палма. Разбира се, изтъквайки това, ние сме далеч от мисълта да изтъкваме предимствата на Вазовия превод пред Лермонтовия. За нас това е само едно несъмнено доказателство, че нашият поет е познавал произведението на Хайне. Достатъчно е да отбележим, че макар преводът да е поетичен, Вазов не успява да достигне изискаността и съвършенството на Лермонтовата поетична реч, мелодичността и напевността на стиха му, които съперничат и на немския оригинал.

Не по-малко показателен за творческата работа над превода е и Вазовият откъс „Из Демон“ — I, II, III и четири стиха от IV глава на първата част от Лермонтовата поема. Но за нас този превод, макар и частичен, е още по-интересен като свидетелство за отношението на големия ни поет към най-ярко романтичната творба на Лермонтов.

Биографичният очерк за Лермонтов в Христоматията на Вазов и Величков завършва с оценката на тази поема като „най-велико произведение на поета, което е преведено по няколко пъти на много европейски езици“, „в което вее романтически дух и блещи с великолепни изображения на дивата кавказка природа“.¹

Съответствува ли Вазовото възприятие за гордия човешки дух, възплътен в Лермонтовия герой (така както е разкрито то в превода) на същността на характера на този образ в оригинала? Прави впечатление, че отстъпленията от руския текст са свързани преди всичко с авторовото отношение към образа на „Демон“. За какво говорят измененията? Преди всичко за известна промяна в характера на Лермонтовия герой: и в момента, който разкрива въздействието на спомена от дните, прекарани в рая и в недостатъчно последователното прокарване на мотива за непримиримата вражда с небето и презрението му към божните творения. В стиховете:

„На светли дни блажен и спомен
пред него чудно се меркал“

е засилено значението на миналите в божия свят дни за демона и влиянието им върху него сега. Подчертано е и чувството на възторг и упоение от бога:

Когда он верил и любил
Любил и вярвал в упоение

е преведено:

Преводът на:

Презрительным окинул оком
творенье бога своего“

Но гордый дух от т о з п р о с т о р
презрительно отвернa взор“

показва и невъзприетото от преводача, силно изявено у Лермонтов отношение на Демона към несъвършенството и малоценността на божие творение. Разкриването на демонския гняв по такъв начин е свързано с една категорична едностранчива оценка у Вазов за разрушаващата стихия в бунта на Лермонтовия герой, изключваща създанието, отрицанието в името на по-високото утвърждение.

Давно отверженный блуждал
в пустыне мира без приюта

в превода звучи:

От памтивека той блуждаел
в света без отдиx и без цел.

Такава е и интерпретацията на друг момент от поемата у Вазов. При превода на стиха „ничтожной властвуя землей“ с „властител на земята дош“ премахването на

¹ Българска христоматия. Съставили Ив. Вазов и К. Величков, Пловдив, 1884 г. II, стр. 97.

епитета „ничтожной“ унищожава отношението на Демона към всичко земно. Вместо него е прибавен епитетът „лш“, който се отнася към образа на Демона и буди недоумение.

Романтичният размах на образа не е напълно откроен и поради недостатъчно високото поетично равнище на превода в някои моменти (елементи на просторечие, битовизъм в езика):

И на челото му унило
се нищо не изобразило

Или:

... блаженный спомен
пред него чудно се меркал.

Още:

Кога фъркатата комета
си нему прашала привета

Още:

... от памтивека той блуждаел...

и др. По тази причина значително обеднен е и пейзажът. Въпреки някои сполучливи моменти, тук се губи представата за огромните вселенски мащаби, за гигантството и могъществото на всяка частица от огромния космически океан, на фона на който се разгръщат действията на сина на ефира — Демон.

Този превод на Вазов е най-чувствителен показател за това как варира романтичното начало от произведенията на руския поет у Вазов-преводача. Запазено, но скрито в дълбочината на поетичния разказ, то не се изявява чрез ярки романтични багри в образите (и образ-герой, и образ-пейзаж), и чрез романтично-поетична струя в повествованието. Романтичните емоционално-стилови похвати на изображение са своеобразно съчетани с реалистичните в единна поетична система и изграждат атмосфера, приемлива за съзнанието на поета-демократ Вазов, но във форма далеч по-смекчена, особено при изображението на необуздания бунт на гордия и вечно непримирим човешки дух, разкрит в Лермонтовото произведение.

Неизмеримо по-близък до Вазовия лирически герой е образът на пророка в стихотворението „Пророк“. В него сполучливо е разкрита съдбата на поета-пророк сред хората и тяхното отношение към доброто и правдата, на които той е носител. Почти изцяло е запазена характеристиката на пророка, изгонен от примиренческата философия на стотиците простосмъртни:

Как ходи тъжен и наведен
и как е дрипав, мършав, бледен,
как всички го презират днес!

Но и в този превод пълно покритие между Лермонтовия пророк и Вазовия проповедник няма. Неговата бунтовност е до известна степен приглушена — наред с правдата, той проповядва и „смирение“. В лицата на хората не вижда „злобата“, а чете „пороци и разврати“. Не е разкрита силата на духа, бунтовността на праведника. У Вазов той е по-скоро злочест страдалец, отколкото борец: „Я вижте как е той злочест“ (този момент липсва в оригинала).

Недостатъчно се откроява и библийско-романтичният характер на образа — неговото божествено начало, в което се крие силата и властта му над природата. Църковно-славянската лексика, създаваща характерния колорит на Лермонтовото стихотворение („В о ч а х людей“, „посыпал п е п л о м я г л а в у“, „б о г г л а с и т е г о у с т а м и“ и т. н.), близостта до високия ораторски стил и целият възвишен библийски облик на Лермонтовото произведение у Вазов са в нова, по-реалистично-битова нюансировка, по-конкретна и дори автобиографична тоналност. Оттук и носителът на

справедливостта, истината, защитник на народните интереси — образ на пророка от Библията, разкрит в произведението на Лермонтов в по-общ философски план (за предназначението на поета и мислителя-разобличител на общественото зло), у нашия поет е пречупен под ъгъла на едно конкретно историческо виждане. И това е напълно оправдано. Преводачът го приближава до обществената атмосфера от тези години и до своето схващане за мястото на поета, изразено в много негови творби („Мойте песни“).

Останалите преводи: „Умиращият гладиатор“, „Кораб“ и „Облаци“ са стихотворения с един общ белег — в основата им лежи обективен образ с иносказателно значение. Субективният подтекст в разкриване образа и на умиращия гладиатор, и на кораба, е за Вазов най-подходящата форма за лирическо откровение. Стихотворението „Умиращият гладиатор“ и с верността към идейното съдържание на оригинала и с пълнежа на образа, макар и не лишен от някои недостатъци в художественото майсторство, се извисява до поетичния превод на Лермонтов от Байрон. „Кораб“ обаче не удовлетворява читателя нито в едното, нито в другото отношение. Достатъчно е да приведем началото и края му в сравнение с оригинала.

Лермонтов:

Белеет парус одинокой
в тумане моря голубом. . .
. . . А он, мятежный, просит бури,
как будто в бурях есть покой!

Вазов:

Белей се кораб скоротечный
по морской гладкий пущинак. . .
. . . а той: сърдит се бури иска,
като че в тях ще наиде мир.

Опростен и обеднен е алегоричният образ в превода (не „метежният“, а „сърдитият“ кораб). Не е подчертана конфликтността, положена в основата на произведението с образа на самотния, а не бързоход кораб. Чрез тази замяна на епитетите се изменя и емоционалната авторова оценка на възпътената в образа идея. Нарушено е драматичното напрежение в преживяването, премахнати са най-ярките багри в символичната картина на бурята.

Лермонтов:

Играют волны — ветер свищет,
и мачта гнется и скрыпит. . .“

Вазов:

Шумят немирните зефири
и мачти скърцат без покой.

И тук неудовлетвореността и вечното търсене са най-силните прояви на лирическия герой. Страстният стремеж към действителност, бурната изява на непримиримост и метежност — основното в подтекстовата гама у Лермонтов, чрез Вазовите нюансировки е влято в рамките на приемливата за нашия поет борбеност и противопоставяне на света.

Сред тези стихотворения е и един от хубавите Вазови преводи — „Облаци“ („Тучи“). Печатната съдба на това произведение е по-различна от тази на останалите. За пръв път то е напечатано в 1891 г. в сп. „Денница“ и е включено в цикъла „Впечатления в Рила“. По-късно то не влиза в сборника „Из големите поети“ и може би поради това не винаги бива отбелязано като преводно, въпреки че носи подзаглавието „От Лермонтова“. Лирическата тема в него — нюанс на темата във „Выхожу один я на дорогу“ и „На севере диком“ е най-сродна на основната гама и във Вазовата лирика. Затова и нейното разкриване има почти пълно покритие с това в оригинала. Макар и в някои моменти преводът да е свободен, в него е запазено основното Лермонтово настроение.

Освен посочените вече Христоматия на Вазов и Величков от 1884 г., където за пръв път се появяват Вазовите преводи от Лермонтов и книгата „Из големите поети“, до смъртта на поета те биват печатани и в много други издания, но без съществени изменения.¹

*

Когато говорим за преводите на Вазов от Лермонтов, ние трябва да се съобразим с някои твърде важни обстоятелства. Вазов превежда Лермонтов в пловдивския „тъжен период на горчивини и изпитания“ — периода на обществено неверие и песимизъм при разгаряне на партизанщината и вътрешните котерийни борби. Макар и „охулен, отрицаван, обсипван с памфлети и пасквили“, той противопоставя на „заплювките и калта“ ново, честно, още по-силно оръжие — проникновеното и вдъхновено поетично слово. В един свят, където:

Нов кумир замени идеали
и разчетът владее, не духът
(„Пустота“, III, 81)

Вазов провъзгласи като свой най-високо хуманният идеал за човека и човешкия живот — Лермонтовия.

Подбраните за превод произведения от Лермонтов са близки до Вазовото амплуа като преводач и поради това, че в по-голямата част от тях (с изключение на „Демон“) липсва характерната за Лермонтовите лирични творби многотемност, философска, житейска и емоционална многоплановост, тънкото преплитане на разнородни и най-често противоречиви мотиви. Макар и в тях да е вплетена сложната гама на човешките преживявания, в която като главен акорд прозвучава демоничната непримиримост на човека с дребния и сив, безличен свят, те са преди всичко произведения, изпълнени с нерадостни обобщения, на фона на които получава силна изява един мотив, едно чувство. У Вазов и то е по-земно, осезаемо, исторически по-конкретно. В това, разбира се, не малък дял има и различният натюрел на двамата поети — макар и близки, но не до такава степен сродни натури.

Както при всеки превод, от голямо значение е различието в езика на писателите. Тук близостта на славянските езици заличава трудността, която е свързана с този фактор, но на преден план изпъква разликата в езиковата култура по времето на Лермонтов в Русия (след установяването на литературни норми на езика в творчеството на Пушкин и Грибоедов — богатство, гъвкавост и пластичност на поетичната реч) и на Вазов у нас (за утвърждаването на такава култура на речта решително способства неговото творчество).

Някои недостатъци в преводите на Вазов от естетически характер са свързани с твърде голямата разлика в състоянието на поезията и поетичните традиции в Русия през 30-те и 40-те години и у нас през 80-те и 90-те години на миналия век.

Но въпреки това, стихотворения като „Сам излязох на поле широко“, „Бор“, „Пророк“ и „Облаци“ са най-безспорно свидетелство за успеха на Вазов като преводач на Лермонтов. Показател за това, че те са станали „факт от родната ни литература“ е и включването им в преводни издания на големия руски поет до наши дни.

¹ Срв. Христоматия Вазов—Величков, 1884 г.; Из големите поети — стихотворни преводи, поправено издание. София, „Знание“, 1911; Христоматия по изучаване на словесността в горните класове на гимназиите, петокласните, педагогическите и духовните училища. Съставили Ст. Костов и Мишев, Пловдив, 1889, т. II; Иван Вазов „Поля и гори“ — Пловдив, 1884, стр. 37; „Умиращия гладиатор“. Читанка за IV клас. А. Т. Гелиев, 1887, стр. 44—45; „Денница“, II (1891) кн. 11—12, стр. 499 — „Облаци“; Христоматия „Лъчите на поезията“ — стихотворен сборник, съставил и наредил Г. Бакалов, Варна, 1901. Умиращия гладиатор; „Сам излязох на поле широко“. Походна войнишка библиотека № 12, 1917, стр. 83—84.